

Universiteit
Leiden
The Netherlands

De rechtswetenschapper en empirisch-juridisch onderzoek: vlees noch vis?

Pool, J.M.W.

Citation

Pool, J. M. W. (2024). De rechtswetenschapper en empirisch-juridisch onderzoek: vlees noch vis? *Recht Der Werkelijkheid*, 45(1), 94-100.
doi:10.5553/RdW/138064242024045001006

Version: Publisher's Version

License: [Leiden University Non-exclusive license](#)

Downloaded from: <https://hdl.handle.net/1887/4150170>

Note: To cite this publication please use the final published version (if applicable).

De rechtswetenschapper en empirisch-juridisch onderzoek: vlees noch vis?*

Jessie Pool

In de rubriek Forum gaan auteurs met elkaar in discussie over een bepaald onderwerp of een bepaalde stelling op het gebied van recht en samenleving.

1 Inleiding

Rechtswetenschappers die zich empirisch onderzoek eigen willen maken, staan voor grotere uitdagingen dan sociaalwetenschappers die zich juridisch onderzoek eigen willen maken. De redactie heeft Paulien de Winter en mij gevraagd te reageren op deze stelling. Als jurist is mijn eerste neiging om de verschillende elementen van deze stelling nader te willen duiden. Wat bedoelen we met rechtswetenschappers, en wat verstaan we precies onder empirisch en wat onder juridisch onderzoek? De ene wetenschapper is immers de andere niet, en het hangt af van het soort onderzoek en de persoonlijke interesses of een rechtswetenschapper zich het empirisch onderzoek eigen zal kunnen en willen (en misschien belangrijker: zou moeten) maken. Mijn preliminaire conclusie is dat de juistheid van deze stelling – hoe kan het ook anders – afhangt van de omstandigheden van het geval.

Vervolgens kom ik aan bij mijn tweede neiging die aansluit bij mijn (zeer) beperkte opleiding als sociaalwetenschapper: het meetbaar maken van deze omstandigheden van het geval. Hoe kom ik erachter welke uitdagingen bij rechtswetenschappers bestaan en welke bij sociaalwetenschappers? En wanneer, in welke vormen en hoe vaak komen die uitdagingen naar voren? De resultaten van een dergelijke exercitie zouden mijn oorspronkelijke conclusie misschien niet veranderen, maar deze wel aanvullen met en baseren op data over de uitdagingen die verschillende onderzoekers ervaren. Het beantwoordt echter nog steeds niet de vraag voor wie de uitdaging groter is.

Net als De Winter zal ik mij dan ook niet wagen aan het formuleren van een antwoord op deze vraag. Wat ik wel zal doen, is op basis van mijn eigen ervaringen als jurist met beperkte sociaalwetenschappelijke opleiding ingaan op de uitdagingen die juristen kunnen ervaren als zij zich empirisch onderzoek eigen willen maken en hoe zij die uitdagingen het hoofd kunnen bieden. Die uiteenzetting zal resulteren in een nieuwe stelling: het grootste risico voor juristen en sociaalwetenschappers bij het doen van empirisch-juridisch onderzoek, namelijk het verwijt dat jouw onderzoek vlees noch vis is, is eigenlijk het grootste compliment dat je als empirisch-juridisch onderzoeker kan krijgen.

* De auteur dankt Gitta Veldt, Rowie Stolk, Helen Pluut en de redactie van *Recht der Werkelijkheid* voor hun waardevolle commentaren op een eerdere versie.

2 De methode van juridisch onderzoek

Een rechtswetenschapper houdt zich bezig met de bestudering van het recht. Wat juridisch onderzoek precies inhoudt, is lastig te definiëren. Curry-Sumner e.a. definiëren het als onderzoek dat tot doel heeft een bijdrage te leveren aan de kennis over het geldende recht.¹ Van Dijk e.a. spreken van juridisch onderzoek wanneer dat het recht op directe of indirecte wijze tot object van onderzoek neemt.²

Bij juridisch onderzoek wordt vaak gedacht aan het 'klassieke' juridisch-dogmatische of doctrinaire onderzoek dat is gericht op het in kaart brengen van het geldende recht, hetgeen overigens niet betekent dat dat onderzoek altijd beschrijvend is.³ Juridisch-dogmatisch onderzoek is veelomvattend en kan ook tot doel hebben om inconsistenties binnen rechtssystemen bloot te leggen of om op basis van aan een bepaald rechtssysteem ontleende criteria voorstellen te doen tot verbetering van het recht.⁴

Al jaren is een discussie gaande in hoeverre de rechtswetenschap een wetenschap is, alsmede over de vraag of de rechtswetenschap wel een eigen methode kent.⁵ De kritiek luidt soms dat rechtswetenschappers te weinig waarde hechten aan methodologie. In het studieboek dat aan veel bachelorstudenten wordt voorgeschreven, wordt het volgende geschreven:

'Je geeft daarnaast aan welke methode je hebt gebruikt om tot beantwoording van je vraag te komen. Omdat een rechtswetenschappelijk onderzoek meestal bestaat uit onderzoek naar de literatuur en rechtsbronnen wordt dit vaak niet vermeld.'⁶

Hoewel er (zeker de afgelopen jaren) meer aandacht is voor het expliciteren en motiveren van methodologische keuzes bij het doen van juridisch onderzoek, is dit citaat voor mij tekenend voor de ondergeschikte rol van methodologie in juridisch onderzoek. Betekent dat dat rechtswetenschappers weinig methodologisch te werk gaan? Ik denk van niet. Sterker nog, ik denk dat veel rechtswetenschappers metho-

1 I. Curry-Sumner, F.G.H. Kirsten, T. van der Linden-Smith & H. Tigchelaar, *Onderzoeksvaardigheden. Instructie voor juristen*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2010, p. 3.

2 G. van Dijk, M. Snel & T. van Golen, *Methoden van rechtswetenschappelijk onderzoek*, Den Haag: Boomjuridisch 2022, p. 9.

3 G. van Dijk, M. Snel & T. van Golen, *Methoden van rechtswetenschappelijk onderzoek*, Den Haag: Boomjuridisch 2022, p. 84.

4 E.M. Meijers, *Dogmatische rechtswetenschap* (diss. Amsterdam) 1903. Zie ook E. Tjong Tjin Tai & P. Verbruggen, 'Onderzoeksmethoden in de rechtswetenschap. Over pluraliteit en vernieuwing', *NJB* 2022(2), p. 2 e.v.

5 Zie over deze discussie bijv. C.J.J.M. Stolker, 'Ja geléerd zijn jullie wel!': over de status van de rechtswetenschap', *NJB* 2004, p. 766 e.v., R.A.J. van Gestel & J.B.M. Vranken, 'Rechtswetenschappelijke artikelen: naar criteria voor methodologische verantwoording', *NJB* 2007, p. 1448 e.v., H. Franken, 'Rechtsgelerdheid in de rij der wetenschappen', *NJB* 2004, p. 1400 e.v., alsmede dat gehele themanummer van *NJB* en J.H. Nieuwenhuis & C.J.J.M. Stolker (red.), *Vooruit met het recht; Wat geldt in de rechtswetenschap als vooruitgang?*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2006.

6 I. Curry-Sumner, F.G.H. Kirsten, T. van der Linden-Smith & H. Tigchelaar, *Onderzoeksvaardigheden. Instructie voor juristen*, Nijmegen: Ars Aequi Libri 2010, p. 3.

dologisch juist enorm sterk zijn. Het in harmonie brengen van verschillende, vaak tegenstrijdige, opvattingen om vervolgens een onderbouwde keuze te maken voor een opvatting over het geldende recht, vergt een sterk analytisch vermogen en een wijze van systematisering, interpretatie en argumentatie die uniek is voor de rechtswetenschap.⁷ Om maar niet te spreken van de moeilijkheid die is gemoeid met het feit dat uit inzicht in bestaande regels en eerder besliste gevallen, niet met zekerheid kan worden voorspeld wat de beslissing zal zijn in een nieuw geval.⁸ Overigens doet deze beschrijving van juridisch onderzoek niet volledig recht aan de diverse invalshoeken die rechtswetenschappers kunnen gebruiken. Zo bestaat de rechtswetenschap ook uit de vergelijkende, sociologische, economische, historische en empirische rechtswetenschap.⁹ Ik focus mij voor het vervolg van dit forum echter op de ‘klassieke’ jurist die getraind is in juridisch-dogmatisch of doctrinair onderzoek dat is gericht op het in kaart brengen van het geldende recht, waardoor ik niet volledig recht doe aan de hiervoor besproken nuance. Ik hoop dat de rechtswetenschappers mij dat vergeven.

3 De rechtswetenschapper en empirisch onderzoek

3.1 Uitdagingen voor juristen bij het doen van empirisch-juridisch onderzoek

Empirisch onderzoek wordt omschreven als onderzoek dat is gebaseerd op observaties en eigen waarnemingen van de onderzoeker. De kern van empirisch-juridisch onderzoek is dat voor de beantwoording van juridisch relevante vragen empirische methoden moeten worden gebruikt. Belangrijk is dat de empirische resultaten juridisch relevant zijn.¹⁰ Empirisch-juridisch onderzoek gaat grofweg over drie onderdelen, te weten 1) onderzoek over de assumpties waarop het recht is gebaseerd, 2) de wijze waarop het rechtssysteem in de maatschappij opereert en 3) de effecten van het recht.¹¹

Rechtswetenschappers gebruiken al decennia empirisch onderzoek om juridische vragen te beantwoorden. Vooral in de rechtssociologie en de rechtseconomie bestaat een lange traditie van het gebruik van empirisch onderzoek. Maar ook de klassieke rechtswetenschapper, die voornamelijk doctrinair onderzoek uitvoert, zal naar alle waarschijnlijkheid (maar wellicht zonder zich daarvan bewust te zijn) empirisch onderzoek uitgevoerd hebben. Wat is er immers empirischer dan een jurisprudentieonderzoek waarbij onderzoek wordt gedaan naar de toepassing van het recht?

Toch bestaat er een aantal belangrijke verschillen tussen juridisch onderzoek en empirisch onderzoek. Als rechtswetenschapper loop je daardoor tegen bepaalde

7 H.C.F. Schoordijk, *Oordelen en vooroordelen*, Deventer: Kluwer 1972, p. 15 e.v.

8 Zie bijv. P. Scholten, ‘De structuur der rechtswetenschap’, in: *Verzamelde geschriften deel I* Zwolle: Tjeenk Willink 1949, p. 434 e.v. alsmede vele andere van zijn andere werken.

9 Zie daarover uitgebreider J. Smits, *Omstreden rechtswetenschap. Over aard, methode en organisatie van de juridische discipline*, Den Haag: Boom Juridische uitgevers 2009, p. 99 e.v.

10 C. Bijleveld, *Research Methods for Empirical Legal Studies: An Introduction*, Den Haag: Eleven 2023, p. 5.

11 Bijleveld 2023, p. 8.

uitdagingen aan als je empirisch onderzoek wilt uitvoeren. Ik bespreek de drie uitdagingen die mij het meest zijn bijgebleven, namelijk 1) de aandacht voor de methode, 2) het gebrek aan normativiteit en 3) de waardering van het onderzoek door rechtswetenschappers en sociaalwetenschappers.

3.2 *De aandacht voor de methode*

Ten eerste de aandacht voor de methode. Bij empirisch onderzoek ligt grote nadruk op de (verantwoording van de) gebruikte methode. Of je als onderzoeker nu kwalitatief of kwantitatief onderzoek wilt uitvoeren, voor vrijwel iedere empirische onderzoeksmethode bestaat een (in meer of mindere mate) vast stramien waaraan het onderzoek moet voldoen. Het is gebruikelijk (en zelfs noodzakelijk) om van al deze stappen uitgebreid verslag te doen, met name omdat lezers daardoor de waarde van de resultaten beter kunnen inschatten. Aan resultaten van een survey die is ingevuld door een steekproef die minder representatief is voor een populatie, mag immers minder waarde worden gehecht dan aan een survey die is ingevuld door een steekproef die wel representatief is voor de populatie. En de resultaten van een interviewstudie waarbij de interviewer onderdeel is van de onderzoekspopulatie (bijv. omdat de interviewer ook werkzaam is als advocaat in het rechtsgebied waarin de participanten werkzaam zijn) moeten anders worden geïnterpreteerd dan een interviewstudie waarbij daarvan geen sprake is.

Toen ik begon met empirisch onderzoek besepte ik nog onvoldoende dat bepaalde methodologische keuzes enorme effecten kunnen hebben op de resultaten van het onderzoek. Dat de manier waarop ik tijdens mijn interviewstudie vragen stelde, de manier waarop ik mij introduceerde of zelfs de manier waarop ik me kleepte zoveel effect zou hebben op het gedrag van 'mijn' participanten, had ik voorafgaand aan het onderzoek nooit verwacht. Voor sociale wetenschappers is dit waarschijnlijk vanzelfsprekend, maar voor een jurist is dit minder het geval, omdat zij minder in aanraking komen met empirisch onderzoek en daarin ook minder zijn getraind. Door mijn ervaringen weet ik dat verantwoording van alle voor de interpretatie van de onderzoeksresultaten relevante zijnde context van groot belang is bij empirisch onderzoek. Bij juridisch onderzoek ligt veel minder nadruk op de verantwoording van deze context, waardoor de aandacht voor de methode bij rechtswetenschappers minder vanzelfsprekend is. Deze eerste uitdaging is dus vooral een kwestie van bewustwording.

3.3 *Het gebrek aan normativiteit*

De tweede uitdaging ziet op het gebrek aan normativiteit bij empirisch onderzoek. Empirisch onderzoek is gericht op het verkrijgen van inzicht in bepaalde processen op basis van eigen waarnemingen en heeft vaak als doel uit te leggen hoe iets werkt of waarom iets op een bepaalde manier werkt. Voor veel empirische studies wordt een onderzoeksvraag dus beantwoord met inzichten over processen of verklaringen over gedrag. Tijdens mijn promotieonderzoek heb ik bijvoorbeeld onderzoek gedaan naar de wijze waarop curatoren faillissementsfraude bestrijden en welke factoren hen bij dat werk belemmeren. Deze onderzoeksvraag was beantwoord toen ik op basis van een *Grounded-Theory*-interviewstudie inzicht had verkregen in het besluitvormingsproces van curatoren en die besluitvormingstheorie vervol-

gens op basis van een kwantitatieve analyse van faillissementsverslagen en een kwantitatieve analyse van een survey onder curatoren had getoetst. Vanuit empirisch oogpunt was het onderzoek afgerond, maar vanuit juridisch oogpunt natuurlijk niet. Het is verleidelijk om bij het beschrijven van de resultaten van empirisch onderzoek direct een normatief oordeel te geven, zeker voor juristen. Voor rechtswetenschappers kan het immers onbevredigend zijn om je ‘alleen’ te richten op vragen als hoe en waarom iets werkt zoals het werkt. Toch is het van belang om bij empirisch onderzoek de presentatie van de onderzoeksresultaten los te zien van de (normatieve) interpretatie van die resultaten.

Normatieve implicaties kunnen overigens zeker wel worden besproken, maar dit zal pas na en los van de bespreking van de resultaten moeten plaatsvinden. Daarbij is het belangrijk aandacht te hebben voor de zogenoemde *fact-value-gap*; als je normatieve conclusies wilt trekken op basis van empirische gegevens, moet je de kloof tussen feit (*fact*) en waarde (*value*) overbruggen.¹² Het enkele feit dat iets op een bepaalde manier werkt – of niet werkt (‘is’) – betekent niet noodzakelijk dat het zo zou moeten werken of dat het veranderd zou moeten worden (‘zou moeten’). Het is belangrijk om te beseffen dat empirische gegevens niet automatisch tot normatieve conclusies leiden. Juristen zijn mijns inziens juist geëquipeerd om de *fact-value-gap* te overbruggen, mits zij empirische resultaten kunnen begrijpen en interpreteren.

3.4 De waardering van het onderzoek

Ten derde en afsluitend de waardering van het onderzoek. Daarmee doel ik niet op de kans dat het onderzoek wordt beloond met onderzoeksfinanciering. Daarvan weten we, hoe onterecht soms ook, dat die kans juist groter is wanneer er een empirische component aan het juridische onderzoek wordt toegevoegd.¹³ Ik bedoel de waardering van het onderzoek door andere rechtswetenschappers én sociaalwetenschappers. Het blijkt een uitdaging om als empirisch-juridisch onderzoeker aansluiting te vinden bij verschillende doelgroepen.

Dat het een uitdaging kan zijn om rechtswetenschappers de waarde in te laten zien van empirisch-juridisch onderzoek heb ik zelf meermaals ervaren. Dat heeft enerzijds te maken met de hierboven besproken aandacht voor de methode. Veel rechtswetenschappers slaan de methodeparagraaf liever over en bij feedback van een redactie wordt nog weleens gesuggereerd dat die paragraaf ook wel in de bijlage kan worden geplaatst. Daar komt bij dat niet alle rechtswetenschappers bereid zijn om zich door de soms wat technische bespreking van de resultaten te worstelen, zelfs als die bespreking naar sociaalwetenschappelijke maatstaven helemaal niet zo technisch is. Ook hebben sommige rechtswetenschappers geen hoge pet op van empirie. Empirisch-juridisch onderzoek wordt nog niet door iedereen geaccepteerd als vorm van juridisch onderzoek. Het is wat mij betreft deels aan de empirisch-juridisch onderzoeker om bij te dragen aan de acceptatie van empirisch-juridisch on-

12 Zie daarover uitgebreider T. Bouwman, ‘Empirisch-juridisch onderzoek en de sprong van feit naar norm’, *NJB* 2020(815).

13 Zie bijv. D.C. Peat & C.E. Rose, ‘International law from the outside: insights from the Dutch Research Council (NWO)’, *Leiden Journal of International Law* 2021-35(1), p. 1-8.

derzoek door juristen, door bij de wijze van presentatie van het onderzoek en de resultaten aan te sluiten bij de kennis en ervaring van de jurist zonder daarbij af te doen aan de kwaliteit van het onderzoek. Van juristen mag dan worden verwacht dat zij empirisch-juridisch onderzoek niet bij voorbaat diskwalificeren.

Tegelijkertijd is empirisch-juridisch onderzoek voor sociaalwetenschappers soms juist weer onvoldoende empirisch, waardoor het zowel qua methode als theorievorming in sociaalwetenschappelijk opzicht onvoldoende toevoegt. Waar een eenvoudig experiment of een eenvoudige survey voor een rechtswetenschapper al een enorme uitdaging kan zijn, draait de gemiddelde sociaalwetenschapper daar zijn of haar hand niet voor om. Bovendien zijn beschrijvende statistieken of verkennende studies vaak van enorme toegevoegde waarde voor het juridische discours omdat er op empirisch-juridisch gebied enorm veel onontgonnen terrein is, maar van dat soort verkennende studies zal de sociaalwetenschapper niet onder de indruk zijn, omdat het geen toevoeging is aan de sociaalwetenschappelijke literatuur. Daar komt bij dat een rechtswetenschapper die empirisch-juridisch onderzoek wil doen vaak onbekend is met de vele sociaalwetenschappelijke theorieën en zal deze daaraan dus (te) weinig aandacht besteden, hetgeen de waardering door de sociaalwetenschappers niet ten goede komt. De empirisch-juridisch onderzoeker zal zich in ieder geval bewust moeten zijn van de beperkte toegevoegde waarde die het onderzoek kan hebben voor de sociaalwetenschappelijke discipline.

De grootste uitdaging voor rechtswetenschappers die zich empirisch onderzoek eigen willen maken, is mijns inziens dat hun onderzoek volgens sociaalwetenschappers van onvoldoende empirisch niveau is, en volgens rechtswetenschappers van onvoldoende juridisch niveau. Kortom, het grootste risico is dat empirisch-juridisch onderzoek wordt bestempeld als ‘vlees noch vis’.

4 Afsluitend: empirisch-juridisch onderzoek, vlees noch vis?

Terug naar de stelling: rechtswetenschappers die zich empirisch onderzoek eigen willen maken, staan voor grotere uitdagingen dan sociaalwetenschappers die zich juridisch onderzoek eigen willen maken. Volgens mij is de uitdaging even groot. De uitdaging ziet namelijk niet alleen op het je bekend maken met een onbekende discipline, maar ook op het combineren van empirisch en juridisch onderzoek. Juist dat laatste is volgens mij de grootste uitdaging en die lijkt mij voor beide groepen even groot.

Ik sluit daarom af met een nieuwe stelling: het grootste risico voor juristen bij het doen van empirisch onderzoek, namelijk het verwijt dat het onderzoek vlees noch vis is, is eigenlijk het grootste compliment dat een empirisch-juridisch onderzoeker kan krijgen. Dit betekent namelijk dat we met elkaar hebben bereikt dat een nieuwe generatie onderzoekers is opgeleid. Daarmee wil ik niet zeggen dat we dit soort onderzoek langs een lagere lat moeten leggen, maar wel langs een andere lat. Aangezien empirisch-juridisch onderzoek immers gebruik maakt van sociaalwetenschappelijke methoden om juridisch relevante vragen te beantwoorden, ligt de toegevoegde waarde van empirisch-juridisch onderzoek niet altijd in het vooruitbrengen van methodologische ontwikkelingen of theorievorming, maar in het

Jessie Pool

bouwen van een brug tussen juridisch en sociaalwetenschappelijk onderzoek en de nieuwe inzichten die daardoor worden verkregen. Pas wanneer wetenschappers uit beide disciplines empirisch-juridisch onderzoek niet meer bij voorbaat diskwalificeren omdat het anders is dan sociaalwetenschappelijk en juridisch onderzoek, ontstaat ruimte om de toegevoegde waarde van empirisch-juridisch onderzoek verder te ontwikkelen. Laten we daarom, in plaats van deze onderzoekers te bestempelen als 'vlees noch vis' meer aandacht besteden aan het helpen van rechtswetenschappers met het in de vingers krijgen van empirisch onderzoek en het helpen van sociaalwetenschappers met het in de vingers krijgen van juridisch onderzoek. Ook dat laatste is van belang, nu empirisch-juridisch onderzoek immers iets anders is dan sociaalwetenschappelijk onderzoek in een juridische context.